

УДК 339.9.012.23+330.341

С. О. Тульчинська,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки та підприємництва,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ

С. О. Кириченко,
к. е. н., доцент кафедри економіки та підприємництва,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ

А. В. Бут,
магістр факультету менеджменту та маркетингу,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

S. Tylchynska,
Doctor of Sciences (Economics), Professor, professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

S. Kyrychenko,
Ph.D., associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

A. But,
master 1 years of study,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

OBSTACLES ON THE WAY OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES

У статті визначено перешкоди щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, а саме: недосконалість державного регулювання у цій сфері; непрофесійні дії органів виконавчої влади та корупція; низький рівень конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, що призводить до того, що більшість продукції вітчизняних підприємств має сировинний характер; нестабільна політична ситуація, що супроводжується негативними соціально-економічними явищами; моральна та фізична зношеність більшої частини виробничих засобів вітчизняних підприємств тощо. Обґрунтовано, що перераховані вище фактори пояснюють високий рівень недовіри до українських підприємств з боку зарубіжних партнерів, відсутність необхідних економічних реформ, низький рівень інвестиційної привабливості та складна криміногенна ситуація лише ускладнюють непростий процес активізації зовнішньоекономічної діяльності серед вітчизняних підприємців.

The article outlines obstacles on the way of development of international economic activity of enterprises such as: imperfection of state regulation in this sphere; nonprofessional actions of executive government and corruption; low level of competitiveness of domestic enterprises, which leads to the fact that most of the products of domestic enterprises are raw materials; unstable political situation, accompanied by negative socio-economic phenomena; the moral and physical depreciation of most of the fixed assets of domestic enterprises, etc. It is substantiated that the factors mentioned above explain the high level of mistrust to Ukrainian enterprises by foreign partners. Lack of necessary economic reforms, low level of investment attractiveness and criminal situation only make more complicated the difficult process of activation of foreign economic activity among domestic entrepreneurs.

*Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, євроінтеграція, підприємства, перешкоди розвитку.
Key words: foreign economic activity, eurointegration, enterprises, obstacles to development.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні економіка як окремої країни, так і усього світу є складною багаторівневою системою, кожен елемент якої перебуває в прямій або опосередкованій взає-

модії з іншим елементом. Саме тому такий стан разом із активними глобалізаційними тенденціями, внутрішньо іманентними сучасній світовій економічній системі, робить інтеграційні процеси невід'ємною частиною цієї

системи. Наразі такі процеси разом із рівнем економічних зв'язків з іншими країнами є своєрідним детермінантом рівня розвитку держави та її економічного потенціалу [2, с. 27].

За таких умов головним чинником успіху держави на світовій арені та її економічного зростання стає зовнішньоекономічна діяльність її внутрішніх суб'єктів господарювання. Наявність стійких взаємозв'язків між країнами на базі окремих підприємств є не лише фактором розвитку їх національних економік, але й свого роду гарантією економічної безпеки, матеріальною основою якої складає тісне економічне співробітництво, що є запорукою ефективного функціонування окремих суб'єктів господарювання.

Саме тому дослідження проблем та шляхів їх вирішення у сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами є актуальним і важливим в умовах сучасних трансформацій в національній та світовій економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Висвітлена проблема є предметом дискусій та наукових публікацій багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Так, серед іноземних авторів роботи яких присвячені зовнішньоекономічній діяльності, слід віднести С. Брю, Ф. Котлера, Г. Клейнера та ін. Серед вітчизняних науковців слід відмітити праці О. Амоші, В. Бойка, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Дем'яненка, А. Кандиби, С. Кваші, Л. Ліпич, А. Мокія, А. Осадчук, Д. Пудрик, П. Саблука, С. Соколенко, Л. Черчик, В. Щербак та ін. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділено виокремленню проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України та пошуку шляхів подолання цих проблем.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження визначення перешкод зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Для досягнення поставленої мети було проведено досліджено стан торговельного балансу України; визначенні проблемні напрями та перешкоди розвитку зовнішньоекономічної діяльності для вітчизняних підприємств; запропоновано заходи щодо поліпшення та стимулювання здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У першу чергу зовнішньоекономічна діяльність підприємства є окремим видом господарських відносин, котрий базується на виробничій інтеграції та кооперації, діяльністю на міжнародних ринках товарів та послуг, здійсненням імпорتنих та експортних операцій. Головна форма прояву таких відносин між окремими підприємствами полягає у складанні та дотриманні угод між партнерами з різних країн, таке співробітництво дає підприємцям можливість користуватися перевагами міжнародної кооперації, що в

свою чергу стимулює їх активний розвиток. Ступінь залучення підприємств у зовнішньоекономічну діяльність, з одного боку, є індикатором розвитку національної економіки та її стабільності в цілому, а з іншого — рівня підтримки державою такої діяльності, що проявляється у регуляторних нормах її правового поля.

Одним з головних показників, що характеризує результат зовнішньоекономічної діяльності усієї сукупності національних підприємств є сальдо торговельного балансу держави. Відповідно до даних Державного комітету статистики сальдо торговельного балансу України станом на 2014 рік складало — 4,6 млрд дол. США, 2015 — -1,7 млрд дол. США, 2016 рік — -5,8 млрд дол. США. [3].

Експорт товарів та послуг з України у 2014 р. становив 64106,8 млн дол. США, у 2015 р. відбулося падіння експорту на 27,0 % до попереднього року і становив 46804,2 млн грн У 2016 р. експорт товарів та послуг становив 45112,7 млн дол. США. Отже, починаючи з 2014 р. по 2016 р. включно експорт товарів і послуг України має тенденцію до зменшення. Щодо імпорту то у 2014 р. він становив 60750,6 млн дол. США, у 2015 р. — 42976,0 млн дол. США, у 2016 р. — 44571,1 млн дол. США [3].

Представлені показники свідчать про вкрай негативну тенденцію, щодо ступеня активності вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках. Звичайно, це частково пояснюється економічною кризою 2013—2014 рр. в Україні та певними структурними трансформаціями в економіці, котрі її супроводжували.

Однак окрім об'єктивних причин, слід відзначити непрофесійні дії органів виконавчої влади, на які покладено обов'язки з регулювання зовнішньоекономічних відносин, здійснюваних вітчизняними суб'єктами господарювання. Варто зазначити, що при збереженні відповідної динаміки, така ситуація може стати загрозливою для економічної безпеки держави.

Слід зазначити, що всеохоплюючий процес інтеграції української економіки в економіку країн Європейського союзу несе у собі ряд ризиків та перешкод для українських підприємств, за умови їх повної переорієнтації на європейські ринки збуту товарів та послуг. Однією з перших постає проблема низького рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, це зумовлено високим рівнем стандартів якості та інших нетарифних бар'єрів, що дозволяє забезпечити європейські ринки високотехнологічною продукцією, водночас ускладнюючи умови українським товаровиробникам для виходу на ринок. Саме тому більшість продукції вітчизняних підприємств має сировинний характер разом із низьким рівнем конкурентоспроможності в порівнянні з європейськими аналогами. Така ситуація формує негативне уявлення про український підприємницький сектор у якості надійних партнерів на зовнішніх ринках.

Одним з яскравих негативних чинників, що впливає не тільки на ефективність зовнішньоекономічної діяльності, а й на усю економічну систему країни в цілому, є нестабільна політична ситуація, що супро-

воджується негативними соціальними явищами. До того ж впродовж останніх років спостерігається явне скорочення обсягів експорту та імпорту з боку українських підприємств. Така тенденція є негативним явищем в економіці і потребує прийняття державою низки важливих рішень задля уникнення циклічного спаду економіки. Одним із напрямів таких заходів є саме стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, що дозволить досягти позитивної динаміки зовнішньоторговельного балансу та укріплення національної валюти.

Принагідно зазначимо, що сукупність загрозливих чинників, що виявляються на макроекономічному рівні здійснюють прямий вплив на суб'єктів мікроекономічного рівня, зокрема на підприємства і домогосподарства.

Одним із таких чинників є складна ситуація на сході України, зокрема у зоні проведення АТО. Тривалі військові дії у даному регіоні спричинили непоправні наслідки в структурі промисловості нашої держави: зруйновані або не працюють сотні підприємств, велика частина продукції яких була наукомісткою та не мала аналогів серед розвинутих європейських країн. Внаслідок цього частина іноземних партнерів втратили власні активи та майно, що розташовувалося у цій зоні. Це є однією з причин високого рівня недовіри з боку іноземних інвесторів, з приводу вкладання грошових коштів у довгострокові великі промислові проекти. Наприклад, це можна прослідкувати за показником прямих інвестицій в Україну. У 2010 р. прямі інвестиції в Україну становили 38992,9 млн дол. США без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Обсяг прямих інвестицій зростав до 2014 р. і цього році становив 53704,0 млн дол. США, але починаючи з 2015 р. тенденція зростання було змінено на протилежну і у 2015 р. обсяг інвестицій становило 40725,4 млн дол. США, у 2016 р. — 36154,5 млн дол. США. На початок 2017 р. прямі інвестиції в Україну становили 37655,0 млн дол. США, що говорить про зміну негативної тенденції на протилежну, але при цьому цей обсяг не досягає обсягу залучення іноземних інвестицій 2010 р. [5].

Іншим важливим питанням є відсутність стійкої забезпеченості в ресурсах вітчизняними підприємствами, що зумовлено, складною ситуацією в енергетичному секторі, відтоком капіталу з держави, недобросовістю вітчизняних товаровиробників, що виявляється у низькій якості продукції та невчасності виконання умов договору. Це породжує ще більшу недовіру до українських підприємницьких структур серед зарубіжних партнерів.

Слід зазначити, що рівень розвитку матеріально-технічної бази українських підприємств залишається на низькому рівні: більша частина виробничих фондів зношена морально і фізично. Так, наприклад, якщо в Україні за даними Державної служби статистики України у 2000 р. було зношеними 43,7 % основних засобів, залишкова вартість яких становила 466448 млн грн, у 2005 р. зношеними було 49,0 % основних засобів, залишкова вартість яких становила 661565 млн грн, у

2010 р. зношеність становила — 74,9%, із залишковою вартістю — 1731296 млн грн У 2014 р. зношеність основних засобів в Україні сягнуло 83,5 % при цьому залишкова вартість основних засобів становила 2274922 млн грн У 2015 р. зношеність становила — 60,1 %, залишкова вартість становила — 3047839 млн грн, але при цьому відбулися зміни у методології розрахунків цього показника, а саме з 2015 р. при підрахунках не включено вартість основних засобів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. У 2016 р. зношеність основних засобів в Україні становила — 58,1 %, залишкова вартість становила — 3428908 млн грн, але, при цьому окрім того, що при розрахунках не включається вартість основних засобів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування також враховано зміни, що відбулись у зв'язку із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 200 "Про утворення публічного акціонерного товариства "Українська залізниця" у частині передачі/надходження та оцінки основних засобів. Таким чином, можна констатувати, що хоча за даними статистики показник зношеності основних засобів в Україні знизився у 2016 р. до 58,1% порівняно із 83,5 % у 2014 р., але ці зміни відбулися не за рахунок оновлення основних засобів в Україні, а радше за рахунок зміни в методології підрахунку цього показника [1]. Так, наприклад, основні фонди провідних підприємств України, як-от "Азовсталь", НАК "Нафтогаз", "Укртрансгаз", зношені більш ніж на 50 % [4, с. 8]. Повністю застаріле обладнання та відсутність застосування провідних технологій на виробництві, не дозволяє досягнути вітчизняним виробникам конкурентного рівня якості продукції.

Однією з причин падіння активності вітчизняних підприємств у своїй зовнішньоекономічній діяльності є недосконалість державного регулювання цієї сфери економічних відносин, що подекуди відлякує українських підприємців, котрі бажають вийти на міжнародний ринок. Це виявляється у високому рівні бюрократії та відсутності зручної державної системи електронного документообігу. Окрім того, непрофесійна політика Національного Банку з приводу підтримки курсу національної валюти, спричиняє появу негативних курсових різниць та втрату іноземними інвесторами частини власних грошових коштів, внаслідок девальвації гривні [7, с. 19]. До того ж, ряд обмежень, введених Національним банком України, призвів до "розростання" тіньового сектору економіки [8, с. 45]. Така ситуація тільки ускладнює пошук українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності партнерів на міжнародних ринках.

Негативний вплив кожного з перерахованих вище факторів поглиблюється за рахунок корупційної складової, котра пронизує увесь державний апарат. Існуючий механізм корупції ускладнює ведення зовнішньоекономічної діяльності не лише вітчизняним підприємцям, а й зменшує довіру з боку іноземних інвесторів.

Перераховані вище фактори пояснюють високий рівень недовіри до українських підприємств з боку за-

рубіжних партнерів. За таких умов саме підприємницьке середовище, з фінансово-економічної точки зору стає небезпечним для іноземного інвестора або партнера. Відсутність необхідних економічних реформ, низький рівень інвестиційної привабливості та складна криміногенна ситуація лише ускладнюють непростий процес активізації ЗЕД серед вітчизняних підприємців.

Існуючі макроекономічні проблеми держави призводять до ряду негативних наслідків, пов'язаних з вітчизняними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності:

- валютна виручка отримана суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності часто залишається на банківських рахунках дочірніх компаній за кордоном, відсутні стимули до її ввозу на територію України [3];

- розширення тіньового підприємницького сектору;

- закриття виробництв наближених до зони ведення бойових дій;

- перенесення вітчизняними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності власного виробництва закордон, через політичну та соціальну нестабільність в державі.

ВИСНОВКИ

Отже, в процесі дослідження цієї теми було проаналізовано ступінь ефективності ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами в умовах недосконалості правового поля та загальної економічної нестабільності. Визначено основні проблеми, з якими стикаються суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що формуються на макроекономічному рівні та їх вплив на бізнес-середовище функціонування підприємств. Так, визначено перешкоди щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, а саме: недосконалисть державного регулювання у цій сфері; непрофесійні дії органів виконавчої влади та корупція; низький рівень конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, що призводить до того, що більшість продукції вітчизняних підприємств має сировинний характер; нестабільна політична ситуація, що супроводжується негативними соціально-економічними явищами; моральна та фізична зношеність більшої частини виробничих засобів вітчизняних підприємств тощо.

Подальших досліджень вимагає розроблення напрямів подолання існуючих перешкод розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України.

Література:

1. Вартість основних засобів у 2000—2016 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Гавловська Н.І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення: монографія / Н.І. Гавловська. — Хмельницький, 2016. — 480 с.

3. Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Одягайло Б.М. Міжнародна маркетингова стратегія для українського підприємства в умовах обмеженого попиту / Б.М. Одягайло // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. — 2009. — № 3 (19). — С. 7—13.

5. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / За ред. І.І. Дахно. — К.: ЦУЛ, 2009. — 472 с.

7. Рудніченко Є.М. Опортуністична поведінка суб'єктів реалізації фіскальної функції держави в контексті економічної безпеки: погляд з позиції агентської теорії / Є.М. Рудніченко // Бізнес-Інформ. — 2013. — № 6. — С. 18—23.

8. Тульчинська С.О. Заходи подолання проблем національних підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності / С.О. Тульчинська, С.О. Кириченко, А.В. Бут // Агросвіт. — 2017. — № 24. — С. 44—48.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2016), "The cost of fixed assets in 2000—2016", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed March 10, 2018).

2. Havlovs'ka, N. I. (2016), Ekonomichna bezpeka zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti promyslovykh pidpriemstv: otsiniuvannia, modeliuvannia, mekhanizm zabezpechennia [Economic security of foreign economic activity of industrial enterprises: evaluation, modeling, mechanism of provision], Khmel'nyts'kyj, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Foreign economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed March 01, 2018).

4. Odiahajlo, B. M. (2009), "International marketing strategy for the Ukrainian company in the conditions of limited demand", Visnyk Kryvoriz'koho ekonomichnoho instytutu KNEU. pr., vol. 3 (19), pp. 7—13.

5. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Direct investments (share capital) from the countries of the world in the economy of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed March 01, 2018).

6. Dakhno, I. I. (2009), Rehuliuвання zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti [Regulation of foreign economic activity], TsUL, Kyiv, Ukraine.

7. Rudnichenko, Ye. M. (2013), "Opportunistic behavior of subjects of realization of the fiscal function of the state in the context of economic security: a view from the position of agency theory", Biznes-Inform. pr., vol. 6, pp. 18—23.

8. Tul'chyns'ka, S. O. Kyrychenko, S. O. and But, A. V. (2017), "Measures to overcome the problems of national enterprises in the implementation of foreign economic activity", Ahrosvit, vol. 24, pp. 44—48.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.